Σκουριές Χαλκιδικής – Οι πολλαπλές μορφές της ασφυξίας

Γιώργος Βελεγράκης



HUMAN RIGHTS AND THE ENVIRONMENT
IN THE EU // TOWARDS AN INCLUSIVE DEBATE

TIESS
TRANSDISCIPLINARY INSTITUTE FOR ENVIRONMENTAL AND SOCIAL STUDIES

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αρχικά, έχει σημασία να δηλώσω ότι εγώ είμαι ερευνητής. Είμαι Πολιτικός Οικολόγος και ενδιαφέρομαι για τις περιβαλλοντικές συγκρούσεις. Όμως, δεν είμαι κάτοικος της περιοχής και δεν μετέχω απευθείας στο περιβαλλοντικό κίνημα της περιοχής. Έχω αγαπήσει την περιοχή, την έχω επισκεφτεί πολλές φορές, έχω συμμετάσχει σε κινητοποιήσεις αλλά ο λόγος μου και η εμπειρία μου περιορίζεται στο επίπεδο της έρευνας και της θεωρητικής επεξεργασίας. Τον πρώτο λόγο, τον έχουν και πρέπει να το έχουν οι κάτοικοι της περιοχής, αυτοί που βιώνουν την καταστολή, αυτές που αγωνίζονται, αυτές και αυτοί που αναγκάζονται παρά τη θέληση τους να ζουν καθημερινά γύρω και μέσα σε ένα μεταλλείο. Ένα μεταλλείο που οι ίδιες και οι ίδιοι όπως δείχνουν, μάλλον δεν θέλουν, ένα μεταλλείο που τελικά δεν αφήνει τίποτα στον τόπο πέρα από μια αίσθηση ασφυξίας.

Και από αυτό θέλω να ξεκινήσω. Πριν λίγο και καιρό και σχεδόν παράλληλα με την πρόσκλησή μου στη συγκεκριμένη εκδήλωση, μια ομάδα πανεπιστημιακών από το εξωτερικό μου ζήτησαν να συμβάλω σε ένα συλλογικό βιβλίο για την έννοια της ασφυξίας. Με την έννοια της ασφυξίας, οι επιμελητές του βιβλίου δεν αναφέρονται μόνο στη δυσκολία αναπνοής κυριολεκτικά, αλλά στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ασφυξία. Πώς οι άνθρωποι ασφυκτιούν στις κοινωνικές συνθήκες που ζουν στην πόλη και στις περιφέρειες; Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ασφυξία; Πολύ περισσότερο, τι σημαίνει περιβαλλοντική ασφυξία; Και τελικά πώς οι άνθρωποι ζουν με αυτήν ή κάνουν κινήσεις για να την ξεπεράσουν;

Κατευθείαν πήγε το μυαλό μου στη Χαλκιδική. Στις Σκουριές, όπου οι κάτοικοι έχουν εξαναγκαστεί να ζουν με μια εξόρυξη

χρυσού δίπλα τους. Γιατί, νομίζω πως ο καλύτερος τρόπος να περιγράψουμε την εμπειρία των Σκουριών τα τελευταία πολλά χρόνια είναι η ασφυξία.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΕΓΡΑΚΗΣ

Μεταδιδακτορικός ερευνητής και διδάσκων, Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, ΕΚΠΑ & μέλος του συνεταιρισμού εργαζομένων COMMONSPACE

Ερευνητικό άρθρο για το έργο «Ανθρώπινα δικαιώματα και περιβάλλον στην ΕΕ. Προς έναν περιεκτικό διάλογο» το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Erasmus+, Jean Monnet

ΜΑΚΡΑΙΩΝΗ ΜΕΤΑΛΛΕΥΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ;

Εκεί όπου τα μεταλλεία και οι εξορύξεις μεταλλευμάτων αποτελούσαν πάντα ένα οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό κεφάλαιο για την περιοχή κατά την εκάστοτε ιστορική περίοδο. Εκεί που όμως δεν εμφανίζεται μια «μακραίωνη μεταλλευτική ιστορία» χωρίς τομές και ασυνέχειες. Αντιθέτως, είναι μια ιστορία συγκρούσεων και ανάπτυξης σημαντικών τοπικών κινημάτων ανά περίοδο, όπως θα δείξω παρακάτω.

Η Ελληνικός Χρυσός προσπαθεί να ταυτίσει πλήρως το Δήμο Αριστοτέλη με τα Μεταλλεία Κασσάνδρας. Αναφέρεται στη «μακραίωνη μεταλλευτική ιστορία» της Χαλκιδικής και στη σημαντικότητα των Μαδεμοχωρίων, δηλαδή των χωριών που αναπτύχθηκαν ως οικισμοί για τους εργαζόμενους των μεταλλείων, στην τοπική ανάπτυξη. Ορίζουν το Δήμο Αριστοτέλη ως αυτόν που αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από τα χωριά των μεταλλεργατών. Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρούν τη μεταλλευτική ως την κύρια πηγή εισοδήματος των κατοίκων του Δήμου. Τους άλλους τομείς τους θεωρούν «συμπληρωματικούς», μειωμένης σημασίας και δευτερεύοντες.

> «Οι κάτοικοι της ΒΑ Χαλκιδικής απασχολούνταν ως επί το πλείστον στα μεταλλεία. Σε αντίθεση με την υπόλοιπη Χαλκιδική (κυρίως την Κασσάνδρα και τη Σιθωνία), η περιοχή των Μαδεμοχωρίων αναπτύχθηκε από τη μεταλλευτική. (…) Παράλληλα, στα μέσα της δεκαετίας του ΄70 άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους η αλιευτική, η αγροτοκτηνοτροφική και η τουριστική δραστηριότητα, σε οργανωμένες δομές. Οι νέες ελπιδοφόρες παραγωγικές δραστηριότητες αφορούσαν κυρίως τους κατοίκους του παραλιακού μετώπου, όπως αυτό συντίθεται από τους οικισμούς της Ιερισσού, των Νέων Ρόδων, της Ουρανούπολης και της Αμμουλιανής. (…) Ωστόσο, η εξέλιξη των πραγμάτων απέδειξε ότι η αλιεία, η κτηνοτροφία και ο τουρισμός λειτούργησαν ως πηγή συμπληρωματικού εισοδήματος. Η μεταλλευτική συνέχισε να αποτελεί την κύρια πηγή εισοδήματος για την πλειοψηφία των κατοίκων» (Μεταλλευτικά Νέα, Τεύχος 9, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2013: 7).

Είναι όμως πράγματι έτσι; Είναι μια ιστορία αποκλειστικά μεταλλευτικής δραστηριότητας; Δεν είναι, αν επιλέξουμε να δούμε την ιστορία διαφορετικά ή αν προσπαθήσουμε να εστιάσουμε και σε άλλες πτυχές. Αν εστιάσουμε στα περιβαλλοντικά προβλήματα που ενίοτε η εξόρυξη προκαλούσε ή αν δούμε τις συγκρούσεις που πάντα συνόδευαν την εξόρυξη. Για παράδειγμα, ήδη από τον 19ο αιώνα ο Άγγλος Γεωγράφος William Leake έγραφε:

> «Τα εν λόγω μεταλλεία βρίσκονται περίπου μισή ώρα από τον Ίσβορο[1], μεταξύ δύο λόφων, σε ένα βαθύ φαράγγι, όπου το τρεχούμενο νερό εξυπηρετεί την πλύση του ακατέργαστου μετάλλου και γυρίζει τον τροχό για να λειτουργούν τα φυσερά του

[1] Ίσβορο ήταν η ονομασία του χωριού Στρατονίκη, στη Χαλκιδική από την οθωμανική περίοδο μέχρι το 1924.

> καμινιού. Η όλη λειτουργία γίνεται με τον πιο απρόσεκτο τρόπο (…) Οι σωροί κατεργασμένου μεταλλεύματος στην πλευρά του βουνού κάτωθεν των σημερινών δραστηριοτήτων, δείχνουν το εύρος της εκμετάλλευσης των μεταλλείων κατά το παρελθόν» (William M. Leake, 1835: 164).

Να θυμηθούμε για παράδειγμα ότι στις 14 Μαρτίου 1977 οι μεταλλεργάτες της εταιρείας ξεκινούν απεργία αναδεικνύοντας τις σκληρές συνθήκες εργασίας και τη μικρή αμοιβή τους. Η απεργία των μεταλλεργατών λήγει μετά από 28 μήνες, στις 21 Ιουλίου 1979 χωρίς επιτυχία, με τους πρωτεργάτες να απολύονται και να αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, ενώ τα μεταλλεία συνεχίζουν να λειτουργούν κανονικά. Η απεργία σημαδεύεται από την αυξημένη και ιδιαίτερα βίαιη αστυνομική καταστολή. Παρόλη τη καταστολή, τους πρώτους 8-9 μήνες της απεργίας το ποσοστό συμμετοχής ήταν 100% .

Να θυμηθούμε τη δεκαετία του ‘90 οπότε και οι κάτοικοι για σχεδόν 10 χρόνια από το 1995 μέχρι το 2003, αντιδρούν στην εγκατάσταση μονάδας χρυσού στην περιοχή από την τότε εταιρεία καναδικών συμφερόντων TVX Gold. Οι κινητοποιήσεις είναι ισχυρές, εξίσου ισχυρή όμως είναι και η κρατική καταστολή.

Επομένως, δεν υπάρχει μια συνεχής ιστορία εξόρυξης στην περιοχή. Αυτή είναι μια συγκεκριμένη προσπάθεια από τις εταιρείες εκμετάλλευσης να διαμορφωθεί μια συγκεκριμένη ταυτότητα, ένα συγκεκριμένο παραγωγικό και οικονομικό υπόδειγμα για την περιοχή. Να διαμορφωθεί μια ιστορική και πολιτισμική ασφυξία που ταυτίζει τη ΒΑ Χαλκιδική αποκλειστικά με τις εξορύξεις. Απέναντι σε αυτή την ασφυξία, υπάρχει μια άλλη ιστορία που πρέπει να βγαίνει συνεχώς στον δημόσιο διάλογο. Μια ιστορία άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων, μια ιστορία περιβαλλοντικών αγώνων, μια ιστορία εργατικών κινητοποιήσεων που δείχνουν ότι οι εξορύξεις δεν ήταν ποτέ φιλικές προς το περιβάλλον, τον τόπο, την καθημερινή ζωή ή την τοπική οικονομία.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΣΦΥΞΙΑ

Αν και είναι δύσκολο να γίνει μια αυστηρή εκτίμηση των μεγαλύτερων εταιρειών εξόρυξης χρυσού παγκοσμίως, λόγω των πολλών διαφορετικών δεικτών (παραγωγή, κεφαλαιοποίηση, τιμή μετοχής, λειτουργικό κόστος κ.ά.) που διαφοροποιούν τις διαθέσιμες βαθμολογήσεις και κατατάξεις, η Eldorado Gold, θεωρείται σταθερά μία από τις δέκα μεγαλύτερες εταιρείες στον τομέα της παγκοσμίως, κυρίως σε ότι αφορά την κεφαλαιοποίησή της. Καθόλη τη λειτουργία της η εταιρεία ακολουθεί μια στρατηγική εξορύξεων που βασίζεται στο χαμηλό λειτουργικό κόστος. Έτσι, η Eldorado Gold κατατάσσεται μεταξύ των πιο επιτυχημένων εταιρειών εξόρυξης χρυσού παγκοσμίως στη διατήρηση χαμηλού λειτουργικού κόστους.

Επιπλέον, η εταιρεία χρησιμοποιεί μια στρατηγική μεταφοράς θετικών εκτιμήσεων για μελλοντικές εξορύξεις. Αυτό που κάνει πρακτικά είναι να δηλώνει κάθε χρόνο ότι η επόμενη χρονιά είναι η χρονιά της «απογείωσης». Η πρακτική της υψηλής εκτίμησης αποθεμάτων μεταλλεύματος είναι πολύ συνηθισμένη στις εξορυκτικές εταιρείες γιατί με αυτόν τον τρόπο διεκδικούν χρηματοδοτήσεις, αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου και αύξηση στην τιμή της μετοχής τους. Στα παραπάνω για την περίπτωση της Eldorado Gold, πρέπει να προστεθεί και το πολύ χαμηλό αντίτιμο που πλήρωσε για την αγορά των μεταλλείων Κασσάνδρας από το ελληνικό δημόσιο το 2004 όπου πρακτικά τότε της δόθηκαν σχεδόν δωρεάν οι εγκαταστάσεις.

Τέλος, η Eldorado Gold είναι από εκείνες της εταιρείες που απολαμβάνει προνομιακά τη δημόσια χρηματοδοτική στήριξη μέσω διαφόρων οδών:

1. Λαμβάνει δάνειο «γενικών εταιρικών σκοπών» από την καναδική υπηρεσία πιστώσεων για εξαγωγικά προϊόντα (Export Credit Agency, EDC) που είναι μια κρατική καναδική εταιρεία για την ενίσχυση άλλων καναδικών εταιρειών με δράσεις στο εξωτερικό.
2. Το καλοκαίρι του 2023 εξασφάλισε συνολικό δανεισμό ύψους 680 εκατ. ευρώ για την επένδυση στις Σκουριές. Τα 200 εκατ. ευρώ προέρχονται από πόρους του Ταμείου Ανάκαμψης και τα 480 εκατ. ευρώ από κοινοπρακτικό δάνειο που χορήγησαν Εθνική Τράπεζα και Τράπεζα Πειραιώς. Συνολικά, πρόκειται για ενίσχυση που είναι το 80% της συνολικής επένδυσης στις Σκουριές.
3. Η εταιρεία διευθύνει τις επενδύσεις της μέσω Ολλανδίας και Μπαρμπέιντος, γεγονός που επιτρέπει ουσιαστικές μειώσεις στην απόδοση φόρων στην Ελλάδα και εμμέσως θεωρείται κρατική ενίσχυση. Ο σχεδιασμός αυτός που χρησιμοποιούν κατά κόρον οι μεταλλευτικές βιομηχανίες, αλλά και άλλες πολυεθνικές, είναι ένα πολύπλοκο σύστημα που μεταφέρει εισοδήματα από δραστηριότητες με υψηλή φορολόγηση (π.χ. εξαγωγή και παραγωγή χρυσού) σε άλλες δραστηριότητες που υπόκεινται σε αισθητά χαμηλότερη φορολόγηση. Για να το κάνουν αυτό χρησιμοποιούν θυγατρικές ή συνδεδεμένες εταιρείες. Η πιο συνηθισμένη μέθοδος που αξιοποιούν οι εταιρείες είναι η ίδρυση θυγατρικών εταιρειών σε γνωστούς «φορολογικούς παραδείσους», δηλαδή χώρες που φορολογούν τις εταιρείες με ποσά από μηδενικά ως ελάχιστα. Μέσω αυτών των εταιρειών χρηματοδοτούν τις δραστηριότητές τους ανά τον υπόλοιπο κόσμο.

Πρόκειται λοιπόν για μια διαδικασία οικονομικής ασφυξίας της Χαλκιδικής κατά την οποία η εταιρεία επιδοτείται για όλες τις δραστηριότητες της, φοροαποφεύγει και φοροαπαλλάσσεται και την ίδια στιγμή καταστρέφει όλες τις άλλες παραγωγικές δραστηριότητες της περιοχής αφήνοντας ελάχιστο όφελος στην τοπική οικονομία. Και παρεμπιπτόντως, δεν έπιασα καθόλου το ζήτημα της απασχόλησης και των άμεσων θέσεων εργασίας που είναι άλλη μεγάλη πληγή της περιοχής.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΦΥΞΙΑ

Η ασφυξία όμως είναι κυρίως περιβαλλοντική. Πολύ συχνά τα μέλη του κινήματος της ΒΑ Χαλκιδικής χρησιμοποιούν τη λέξη «έγκλημα» για να περιγράψουν ό,τι συμβαίνει στην περιοχή τους. Ένα έγκλημα που κατά τους ίδιους και τις ίδιες ξεκινά από την καταστροφή του περιβάλλοντος. Σημαίνει τη γη, το δάσος, τα νερά και το ευρύτερο φυσικό τοπίο της περιοχής. Σημαίνει τη δυνατότητα να επισκέπτονται απρόσκοπτα το δάσος και το βουνό πάνω από τα χωριά τους. Σημαίνει να έχουν πρόσβαση στις παραλίες δίπλα στα σπίτια τους. Σημαίνει να πίνουν καθαρό νερό. Σε όλα αυτά η εταιρεία τους απαγορεύει την πρόσβαση.

Η ασφυξία είναι και κοινωνική. Γιατί το κίνημα δεν περιορίζει τον λόγο και τα αιτήματά του στην καταστροφή του περιβάλλοντος ή συνολικότερα στην περιβαλλοντική πτυχή. Οι δράσεις της εταιρείας, του κράτους και της αστυνομίας δημιουργούν ένα γενικευμένο αίσθημα αδικίας, που έχει άμεση σχέση με τον χώρο της καθημερινής ζωής των ντόπιων και της «εισβολής» σε αυτόν της βίας, της σύγκρουσης και της καταστολής. Από το 2013 και έκτοτε είναι φανερή μια προσπάθεια ποινικοποίησης των αντιδράσεων. Οι προσαγωγές και οι συλλήψεις έγιναν καθημερινό φαινόμενο, η εκτεταμένη χρήση χημικών και η ανάπτυξη μόνιμων ειδικών αστυνομικών δυνάμεων σε διάφορες περιοχές του Δήμου Αριστοτέλη ήταν καθημερινή εικόνα. Κατά την περίοδο που ακολούθησε περισσότεροι από 250 κάτοικοι της περιοχής κατηγορήθηκαν από την αστυνομία για συμμετοχή σε διάφορες πράξεις βίας, ενώ τους ασκήθηκαν και ποινικές κατηγορίες για συμμετοχή σε επεισόδια και σύσταση εγκληματικής οργάνωσης.

Η ασφυξία, τέλος, είναι πολιτική. Το κίνημα εμπεριέχει και μια επιτελεστική πολιτική πράξη, μια συλλογική «απειθαρχία» ενάντια στις διαδικασίες συναίνεσης γύρω από το έργο ή το συνολικό αναπτυξιακό πρότυπο για την περιοχή τους. Απαιτεί τη δημοκρατική διαχείριση του τοπικού πλούτου, απαιτεί μια διαδικασία τοπικής ανάπτυξης και ευμάρειας για τον τόπο τους και όχι απλά στον τόπο τους. Οι κάτοικοι αισθάνονται ότι ο λόγος τους δεν ακούγεται, τα αιτήματα τους δεν οδηγούν πουθενά, οι αποφάσεις παίρνονται για αυτούς και αυτές, αλλά χωρίς αυτούς και αυτές. Έχω την αίσθηση ότι η μεγάλη κοινωνική συσπείρωση, η μεγάλη χρονική διάρκεια, η υπέρβαση της τοπικότητας και η ανάπτυξη νόμιμων και «παράνομων» πρακτικών είναι σημάδια μια πολιτικής ασφυξίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι γυναίκες της ΒΑ Χαλκιδικής σε μια ανοικτή επιστολή τους τον Απρίλιο του 2013:

> Μέχρι πριν λίγο καιρό δεν ξέραμε πόσο τσούζουν τα χημικά, τι είναι το μαλόξ, τι σημαίνει ΜΑΤ, ΟΠΚΕ, ΕΚΑΜ. Μέχρι πριν λίγο καιρό πιστεύαμε ότι η ΕΛ.ΑΣ. υπάρχει για να προστατεύει τους πολίτες. Πιστεύαμε ότι το κράτος και οι λειτουργοί του

βρίσκονται εκεί για να προάγουν τα συμφέροντα των πολιτών και να διασφαλίζουν τα δικαιώματά τους. Μας έριξαν χημικά, μας κυνήγησαν, μας χτύπησαν, μας συνέλαβαν, μας ανέκριναν, μπούκαραν στα σπίτια μας και στα σχολεία μας. Μας κατηγόρησαν ότι δεν σεβόμαστε τους νόμους. Μας χαρακτήρισαν αμόρφωτες, απληροφόρητες, ανυπάκουες, ψεύτρες – μέχρι και τρομοκράτισσες!»

ΣΕ ΠΟΙΟΝ ΑΝΗΚΕΙ Η ΓΗ;

Κλείνω θέτοντας ένα ερώτημα: Σε ποιόν ανήκει η γη της ΒΑ Χαλκιδικής. Στους κατοίκους της, στο κράτος ή μήπως στην εταιρεία; Και μάλλον η απάντηση δεν μπορεί να βρεθεί σε νομικά κείμενα ή σε τίτλους ιδιοκτησίας. Η γη «νόμιμα» μεταβιβάστηκε από εταιρεία σε εταιρεία. Άρα η Eldorado Gold σήμερα «νόμιμα» την εκμεταλλεύεται. Το κράτος «νόμιμα» έχει το δικαίωμα να προτείνει και να υλοποιεί έργα για το ευρύτερο «δημόσιο συμφέρον», έννοια που έτσι κι αλλιώς είναι ιδεολογικά φορτισμένη. Οι κάτοικοι νόμιμα κατέχουν τη γη τους, όμως μόνο με «παράνομο» τρόπο τους δίνεται το δικαίωμα να αποφασίσουν πως θα την αξιοποιήσουν. Γιατί όσο έχει προαποφασιστεί ότι πρέπει να ζουν μέσα και δίπλα σε ένα μεταλλείο, τόσο αυτοί θα πρέπει με παράνομες πρακτικές, δηλαδή με κινηματικές δράσεις, να ορίσουν άλλο τρόπο ζωής στον τόπο τους.

Τελικά, η όλη κίνηση γύρω από τη γη στη ΒΑ Χαλκιδική αναπτύσσεται *γύρω από ένα συμβολικό και πολιτικό διακύβευμα: τη συγκρουσιακή διαπραγμάτευση της φύσης. Η έκβαση αυτής της συγκρουσιακής διαπραγμάτευσης παραμένει ανοικτή.*

.

Βιβλιογραφία

Adloff, F., & Neckel, S. (2019). “Futures of sustainability as modernization, transformation, and control: a conceptual framework”. Sustainability Science, 14, 1015–1025. https://doi.org/10.1007/s11625-019-00671-2.

Ahmann, C., & Kenner, A., (2020). “Breathing Late Industrialism”. Engaging Science, Technology, and Society, Vol. 6, pp. 416-438. https://doi.org/10.17351/ests2020.673

Barca, S. (2017). “The Labor(s) of Degrowth”. Capitalism Nature Socialism, 30:2, 207-216. DOI: 10.1080/10455752.2017.1373300.

Beltrán, M. J., Connolly, C., Ertör, I., & González-Hidalgo, M. (2016). Engaging environmental conflicts in political ecology in Beltrán, M., J., Kotsila, P., García-López, G., Velegrakis, G. and Velicu, I., (eds.) Political Ecology for Civil Society, σ. 19 - 48. CDCA and ICTA, ISBN: 9788894071467.

Brand, U., Muraca, B., Pineault, E., Sahakian, M., Schaffartzik, A., Novy, A., Streissler, C., Haberl, H., Asara, V., Dietz, K., Lang, M., Kothari, A., Smith, T., Spash, C., Brad, A., Pichler, M., Plank, C., Velegrakis, G., Jahn, T., Carter, A., Huan, Q., Kallis, G., Alier, J., M., Riva, G., Satgar, V., Mantovani, E., T., Williams, M., Wissen M. & Christoph Görg C. (2021). "From planetary to societal boundaries: an argument for collectively defined self-limitation". Sustainability: Science, Practice and Policy, 17:1, 265-292. DOI: 10.1080/15487733.2021.1940754.

Calvário, R., Velegrakis, G., & Kaika, M. (2017). "The Political Ecology of Austerity: An Analysis of Socio-environmental Conflict under Crisis in Greece". Capitalism Nature Socialism, 28(3), P. 69-87. DOI: 10.1080/10455752.2016.1260147.

Escobar, A. (2014). "Development, Critiques of" in D'Alisa, G., Demaria, F., Kallis, G. (eds) Degrowth. Routledge.

Featherstone, D. (2013). "Gramsci in action: Space, politics and the making of solidarities" in M. Ekers, G. Hart, S. Kipfer, & A. Loftus (Eds.), Gramsci: Space, nature, politics (pp. 65–82). Wiley.

Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci. Nowell-Smith, G., and Quintin Hoare Q. (eds). International Publishers.

Harvey, D. (2014). Seventeen Contradictions and the End of Capitalism. Profile Books.

Karampatsos, C., Tzokas, S., Velegrakis, G., & Harlaftis, G. (forthcoming). "Is There Oil in Greece? - Oil Exploration and Scientific Conflict during the First Years of the Greek Geological Survey (1917-1925)". Historical Review/ La Revue Historique (accepted, under publication).

Leake, W. M. (1835). Travels in Northern Greece, Volume III. J. Rodwell.

Martínez-Alier, J. (2002). The environmentalism of the poor: a study of ecological conflicts and valuation. Edward Elgar Publishing.

Robbins, P. (2015). "The Trickster Science" in Perreault, T., Bridge, G., & McCarthy, J. (eds.) The Routledge Handbook of Political Ecology, pp. 89-101. Routledge.

Robbins, P. (2004). Political Ecology: A Critical Introduction. Blackwell.

Tsavdaroglou, C., Petrakos, K. & Makrygianni, V. (2017). "The golden "salto mortale" in the era of crisis". City, 21(3-4), pp. 428 – 447. http://dx.doi.org/10.1080/13604813.2017.1331563.

Velegrakis, G., Calvario, R., & Kaika, M. (2022). "The politicised ecologies of austerity: Anti-austerity environmentalism during and after the Greek crisis" in Calvario, R., Kaika, M., & Velegrakis, G., (eds.), The Political Ecology of Austerity: environment, social movements, and economic crisis, pp 115-134. Routledge - Explorations in Environmental Studies. DOI: 10.4324/9781003036265.

Velegrakis, G. (2017a). "Marxism and Socio-environmental movements" in Velegrakis, G., & Andritsos, T. (eds.), Radical Geography Notebooks (in Greek), pp. 260-284. Athens: John S. Latsis, Public Benefit Foundation.

Velegrakis, G. (2017b). "Gramsci, Philosophy of Praxis and Political Ecology" in Velegrakis, G., Hadjmichalis, C. & Konstantatos, H. (eds.), Political Ecology: Eight Contributions to the Greek Discussion (in Greek), pp. 17-31. Nisos, ISBN: 978-960-589-054-4.